

# MĂNĂSTIREA TREI IERARHI – PROMOTOARE A ÎNVĂȚĂMÂNTULUI SUPERIOR ÎN MOLDOVA. ACADEMIA LUI VASILE LUPU

Viorel DRĂGAN<sup>1</sup>

**Cuvinte cheie:** *Academia Vasiliană, educație, Gimnaziul Vasilian, învățământ superior*

**Keywords:** *Vasilian Academy, education, Vasilian Gymnasium, higher education*

## Starea învățământului din Moldova secolului al XVII-lea

Cel mai probabil, înainte de înființarea Țărilor Române cultura și instrucția se regăseau doar prin Biserică. Viitorii clerici făceau ucenicie pe lângă preoți mai bătrâni pentru a deprinde învățăturile elementare ale slujirii.

Primele școli din Moldova și Țara Românească aveau la început specific cu precădere bisericesc. De cele mai multe ori, profesorii acestor școli erau călugări, preocupați în special de învățământul teologic. S-a afirmat faptul că a existat o formă de cultură și învățământ în vremea lui Alexandru cel Bun (1400-1432), apoi în epoca Sfântului Ștefan cel Mare (1457-1504). Se remarcă, de asemenea, școlile de la Putna și Cotnari.

Mai mulți călători prin Țările Române, printre care arhidiaconul sirian Paul de Alep și iezuitul ungar Paul Beke, prezintă imagini dezolante ale învățământului în limba română. Paul de Alep consemna despre Vasile Lupu că „a pus să se tipărească în Moldova multe cărți bisericești de învățătură și comentarii în limba română, pentru că altădată supușii citeau sârbește, adică rusă, căci din țara bulgărească și sârbească până în Țara Românească și în Moldova, apoi până la cazaci și până la Moscova, toată lumea citea sârbește; toate cărțile lor erau scrise astfel”<sup>2</sup>. Această distanțare a poporului de textele sacre, de slujbele bisericii, prin cărțile existente „în sârbește”, adică în slavonă, începe să se diminueze datorită inițiativelor aceluiași domn Vasile Lupu (1634-1653) și ale Sfântului Mitropolit Varlaam al Moldovei (1632-1653). Iezuitul Paul Beke face o descriere subiectivă a situației culturale din Țara Moldovei: „Moldovenii vorbesc românește, călugării și preoții lor slujesc în biserică în slavonește, au cărți tipărite în țara moscovită și la Veneția. Domnul și boierii sunt cu toții schismatici, preoții lor, amețiți de veninul

---

<sup>1</sup> Facultatea de Teologie Ortodoxă „Dimitru Stăniloae” din cadrul Universității „Alexandru Ioan Cuza”, IAȘI.

<sup>2</sup> Paul de Alep, *Călătoria în Moldova*, în *Călători străini despre Țările Române*, VI, îngrijit de M. M. Alexandrescu – Dersca Bulgaru, N. Stoicescu, Mustafa Ali Mehmet, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976, p. 46.

grecilor împotriva Bisericii romane și ai primatului papei. Episcopii și preoții lor sunt atât de ignoranți încât puțini din ei, dacă nu niciunul, pot să înțeleagă ceea ce citesc, deoarece citesc în limba sârbească pe care nu o cunosc și astfel nu înțeleg nimic nici ei, nici aceia care îi aud în biserică...”<sup>3</sup>. Realitatea istorică este destul de bine reliefată. Este cunoscută statornicia moldovenilor în credința ortodoxă, chiar în pătura politică a țării, „domnul și boierii fiind toți schismatici”, adică ortodocși. Cu siguranță, nu ignoranța era aceea care crease ruptura poporului de educație, ci contextul politic și organizarea ierarhică bisericească a țării. Cu rezervele de rigoare, putem pleca de la faptul că atât clerul, cât și credincioșii aveau o reală problemă în a înțelege slujbele care se săvârșeau mecanic în limba slavonă.

Școlile, la nivel instituțional, au fost create datorită nevoilor Bisericii și ale Cancelariilor domnești unde, de multe ori, lucrau oameni aduși din afara granițelor țării.

Dezvoltarea învățământului în secolul al XVII-lea este legată de un moldovean, Sfântul Petru Movilă, ajuns mitropolit al Kievului, care dovedise o neîntrecută râvnă pentru creșterea nivelului de educație. În acea perioadă s-a înființat la Kiev „Academia (Colegiul) lui Petru Movilă”. Cu o istorie puțin mai veche, dat fiind faptul că la Kiev exista deja un Colegiu în cadrul Lavrei Pecerska, colegiul este ridicat la rangul de Academie teologică în vremea ierarhului de sorginte moldoveană Petru Movilă, de unde va veni și numele de Academia Moveleană. Aici se vor pune bazele învățământului teologic în Ucraina, cu benefice influențe și în Țările Române<sup>4</sup>. Petru Movilă reorganizează învățământul din Ucraina încercând să contracareze faptul că foarte mulți oameni de cultură studiau la școlile iezuite din Polonia. Totodată, s-a ocupat îndeaproape de tipografia frăției Stavropighiene din Lvov, unde va tipări multe cărți valoroase. Profilul Academiei va fi unul religios, cu predare în limba latină, iar mai apoi în slavonă și greacă. Se studiau aici – pe lângă materiile teologice – retorica, dialectica, poezia și filosofia.

### **Colegiul de la „Trei Ierarhi” - „prima instituție cu elemente de învățământ superior din Moldova”**

Aprins de dorința construirii unei ctitorii impunătoare, Vasile Lupu a inițiat construirea Mănăstirii „Trei Ierarhi”, cunoscută și sub forma de „Treisfetitele”. Ansamblul mănăstirii cuprindea biserica, trapeza, casele egumenești, clopotnița și tiparnița.

Domnul Vasile Lupu și mitropolitul Varlaam Moțoc au intuit necesitatea la Iași a unei școli superioare și a unei tipografii. Astfel, învățământul în Moldova s-a dezvoltat de la forme foarte simple până la treptele superioare.

---

<sup>3</sup> Petru Bogdan Bakšić, *Dare de seamă despre Moldova, în Călători străini despre Țările Române*, V, îngrijit de Maria Holban și M.M. Alexandrescu – Dersca Bulgaru, Paul Cernavodeanu, Editura Științifică, București, 1973, p. 225.

<sup>4</sup> Petru Rezuș, *Academia Moveleană din Kiev și rolul ei în dezvoltarea învățământului teologic din Țările Române*, în „Mitropolia Olteniei”, (1967), nr. 9-10, p. 700-701.

În anii 1637-1638, Vasile Gagara descria dorința domnului și a mitropolitului pentru construirea mănăstirii „Trei Ierarhi” și a școlii, astfel: „Au început să clădească ... o mănăstire cu zid înconjurător de piatră mai mare decât cetatea Mojaisc, pentru ca să aibă unde să se poată adăposti dacă ar veni împotriva lor turcii și tătarii din Crimeea. Mitropolitul dorește să înființeze o școală unde să învețe 300-400 de copii și acolo vor învăța carte rusească”<sup>5</sup>. Nu vom cunoaște numărul exact al elevilor care au învățat la Școala de la „Trei Ierarhi”, însă aspirațiile mitropolitului de a construi o instituție de o asemenea amploare au fost încununate cu siguranță de succes. Este demn de menționat faptul că avem o mărturie conform căreia, ideea înființării unei școli a rodit încă înaintea de finalizarea construirii mănăstirii.

Aceștia au valorificat relațiile pe care mitropolitul le avea cu Petru Movilă și au adus la Iași o delegație de profesori călugări, condusă de fostul rector al Academiei din Kiev, Sofronie Pociățki, care vor întemeia Colegiul Vasilian, după modelul celui de la care veneau. Sofronie devine rectorul Colegiului și egumenul Mănăstirii „Sfinții Trei Ierarhi”. Reprezentativ este faptul că hramul mănăstirii sale, „Sfinții Trei Ierarhi”, evocă tocmai pe marii dascăli ai teologiei, Sfântul Vasile cel Mare, Sfântul Ioan Gură de Aur și Sfântul Grigorie Teologul. Se pare că mănăstirea și școala au fost proiecte comune, având în vedere, fără a ține seama de dimensiuni, asemănările dintre ansamblul de la „Trei Ierarhi” și cel de la Kiev. Vasile Lupu a gândit mănăstirea ca pe un loc de cultură, un sprijin pentru dezvoltarea învățământului din Moldova. Acest fapt poate fi argumentat prin grija pe care trebuia să o manifeste mănăstirea față de școală și prin nenumăratele danii ale căror venituri trebuiau să întrețină bunul mers al instituției de învățământ. De luat în seamă este și ideea de a-l investi pe Sofronie Pociățki în funcțiile de rector și egumen al ansamblului cultural de la „Trei Ierarhi”.

Scopul școlii a fost, după cum gândea Nicolae Iorga, acela de a da „buni scriitori de hrisoave solemne, înțelegători de slavonă bisericească...”<sup>6</sup>. Învățământul era predominant teologic și se făcea în special în limba latină, dar și în slavonă și greacă.

După cum reiese din istoriografie, întemeierea școlii de la „Trei Ierarhi” a reprezentat un subiect amplu dezbătut<sup>7</sup>. Până de curând, singurul document oficial referitor la înființarea școlii a fost hrisovul emis la 2 aprilie 1656 de către domnul Gheorghe Ștefan al Moldovei (1653-1658), unde se amintește inițiativa lui Vasile Lupu prin care a fondat instituția de învățământ, aducând primii profesori de la Kiev, precum și daniile care au fost oferite pentru bunăstarea școlii. Totodată, era deplănsă influența profesorilor greci asupra învățământului. Documentul acesta a fost descoperit de

---

<sup>5</sup> Vasile Gagara, *Călătoria prin Țara Românească și Moldova*, în *Călători străini despre Țările Române*, V, p. 148.

<sup>6</sup> Nicolae Iorga, *Istoria Bisericii Românești și a vieții religioase a românilor*, ediția a II-a, revizuită și adăugită, vol. I, Editura Ministeriului de Culte, București, 1929, p. 308-309.

<sup>7</sup> Petronel Zahariuc, *Actul de întemeiere al Colegiului lui Vasile Lupu de la Mănăstirea Trei Ierarhi din Iași*, în *SMIM*, XXVII, 2009, p. 258.

Gheorghe Asachi într-o bibliotecă din Viena și a fost invocat în procesul de reînființare a învățământului de la „Trei Ierarhi”, la începutul secolului al XIX-lea.

Ulterior, istoricul Petronel Zahariuc a publicat actul original de înființare a școlii, din 9 mai 1640, descoperit la Mănăstirea Ivir de la Muntele Athos. Contextul istoric în care documentul a ajuns la Muntele Athos este explicat prin faptul că lăcașul, după înființarea sa, a fost închinat mănăstirilor de la Muntele Athos.

Documentul descrie în amănunt premisele de la care a pornit construirea instituției de învățământ: „Pentru că am văzut și am cunoscut lipsa în țara noastră a înțelepciunii din cărțile sfinte și întunericul neștiinței sfintei învățături, pentru că au dispărut acei oameni învățați și dascăli care înainte de această vreme au vestit și au făcut cunoscută Sfânta Scriptură și alți învățători au lipsit, pentru ca dreptslăvitoarea credință să se întărească, și să ajungă sfintele șapte soboare să se adeverească, și bunele obiceiuri în această țară a noastră să se sădească, și Creștinătatea să se apere și acea învățatură și înțelepciunea cărților sfinte să se coboare puțin de la unii la alții”<sup>8</sup>. Conform acestei mărturii, viziunea fondatorilor era una cuprinzătoare, ținând spre luminarea poporului. Societatea aceluși timp reflectă lipsa unei educații temeinice.

Ipoteza conform căreia proiectul înființării mănăstirii și școlii a fost unul comun poate fi susținută de documentul de înființare, prevalând ideea că mănăstirea a fost înființată pentru a sluji educației: „a noastră mai sus scrisă mănăstire am dat-o lor, cu tot venitul cu toate ocinile, ca să le fie lor spre hrană și pentru îmbrăcăminte, iar cine va merge către învățatură, să învețe, dar să nu aibă a plăti cu bani, cât vor fi dascăli din mănăstirea Pecerska din Kiev în mănăstirea noastră mai sus scrisă, deoarece pentru o asemenea îngrijire și învățatură a oamenilor ortodocși am început și am zidit sfânta rugă și mănăstire din târgul Iașilor”<sup>9</sup>. După ce enumeră satele care au fost date școlii, Vasile Lupu dispune ca nimeni să nu perceapă decât impozitele mari, restul „să aibă a lua călugării de la sfânta mănăstire mai sus scrisă din târgul Iași ca să strângă toate aceste, pentru ca să le fie lor spre hrană și pentru îmbrăcăminte și acelora care vor fi lipsiți de învățatura cărții”<sup>10</sup>.

### **Nivelul instituției de învățământ. Dascălii și limbile de studiu**

S-a pus în discuție și nivelul de învățământ al Școlii de la „Trei Ierarhi”. În opinia Adrianei Radu, nu ar trebui să încadrăm instituția de învățământ a secolului al XVII-lea în tiparele de organizare din zilele noastre. Această școală putea include atât învățământul secundar cât și pe cel superior, universitar, putea grupa „studiile corespunzătoare ambelor trepte de învățământ din zilele noastre, similară cu școala din Kiev sau o filiala a acesteia”<sup>11</sup>.

---

<sup>8</sup> *Ibidem*, p. 259.

<sup>9</sup> *Ibidem*, p. 274.

<sup>10</sup> *Ibidem*, p. 275.

<sup>11</sup> Adriana Radu, *Colegiul Vasilian (1640-1714)*, în „Recreații matematice”, XVI (2014), nr. 1, p. 46.

Limbile în care se studia la „Trei Ierarhi” au fost, cel mai probabil, latina, slavona și româna, imediat după înființare, făcându-și loc și limba greacă, care nu este exclus să fi existat încă de la început. Ținând cont de formarea profesorilor, putem afirma că limba latină era limba predominantă de studiu. Opinia lui Mihail Avădăni este că se învăța limba română la școlile începătoare, cititul și scrierea revenind în seama diecilor la școlile mănăstirești, probabil în mare măsură în limba slavonă, iar învățământul superior, unde erau pregătiți tineri pentru funcții importante ale vieții sociale, se desfășura în limba greacă încă de la începutul veacului al XVII-lea<sup>12</sup>.

Din mărturiile călătorilor Paul Beke și Petru Bogdan Baksic putem înțelege că limba profesorilor – călugări aduși din Rusia (Ucraina de astăzi), era latina și cel mai probabil reprezenta limba oficială de studiu din cadrul școlii: „Moldovenii sunt în legătură cu polonii, ba chiar boierii își trimit copiii la studii în Polonia, și sunt boieri care vorbesc foarte bine latina, și acest domn a făcut în Iași o mănăstire, în care a adus călugări din Rusia și din țara latinească și aproape toți știu limba latină, mai mult, chiar starețul e un bun teolog, dar se ține cu totul de legea grecească (Paul Beke)”<sup>13</sup> și „pentru această mănăstire a adus călugări din Rusia care aproape toți știu latinește și țin școală de limbă latină, dar în biserică oficiază slavonește (Petru Bogdan Baksic, 1641)”<sup>14</sup>.

Din mărturia lui Paul de Alep ne putem încredința de începuturile studiului în limba română. Acesta leagă înființarea colegiului de tipărirea cărților în limba română, de unde se poate deduce că aceasta era deja introdusă în școală: „Însă limba poporului din Moldova și din Țara Românească era limba română. Ei nu înțeleg ceea ce citesc. De aceea, el a clădit pentru ei lângă mănăstirea sa un colegiu mare, din piatră, și a pus să se tipărească pentru ei cărți în limba lor. Sârbii, bulgarii, cazacii, ca și moscoviții, au o singură limbă, una și aceeași, cu deosebiri de epocă, dar limba cărților este aceeași pentru toți”<sup>15</sup>.

Cu privire la profesorii de la „Trei Ierarhi”, știm faptul că erau aduși de la Academia din Kiev. Se cunoaște numele lui Sofronie Pociatki, rectorul instituției de învățământ. Constantin Erbiceanu, în discursul de la împlinirea a 50 de ani a învățământului superior național, menționează mai mulți profesori care au predat la școala de la „Trei Ierarhi”: cel dintâi profesor grec a fost Paisie Ligarid, mitropolitul Gazei, numit la academia domnească în anul 1655, Necolai Cherameu, din Ioanina, între anii 1651-1672, înmormântat la Biserica Bărboi, Ieremia Cacavela, profesorul lui Dimitrie Cantemir, între

---

<sup>12</sup> M. I. Avădăni, *Continuitatea învățământului inaugurat la Trei ierarhi. Preluarea tradițiilor de către Academia Domnească din Iași (III)*, în *MMS*, (1974), nr. 5-6, p. 357.

<sup>13</sup> Petru Bogdan Bakšić, *Dare de seamă despre Moldova*, în *Călători străini despre Țările Române*, V, p. 225.

<sup>14</sup> *Ibidem*, p. 235.

<sup>15</sup> Paul de Alep, *Călătoria în Moldova*, în *Călători străini despre Țările Române*, VI, p. 46.

anii 1670-1698<sup>16</sup>. Au mai fost aduși să predea Benedict de la Vatoped și Meletie Sirigul. Cursurile au fost predate probabil și în limba română de către Eustratie Logofătul și Simion Dascăul din Transilvania<sup>17</sup>.

### **Continuitatea școlii oglindită în documentele timpului. Locație și clădiri**

Mărturiile despre continuitatea învățământului la „Trei Ierarhi”, cel puțin în forma inițială, nu sunt suficient de specifice, însă pot creiona repere despre amplasarea și starea clădirii de-a lungul secolelor.

Inițial, școala a funcționat în chiliile mănăstirești, urmând ca, mai apoi, să îi fie atribuită o clădire proprie. Despre locul și proveniența noii clădiri avem drept mărturie un document care atestă că, la data de 15 aprilie 1641, Vasile Vodă a cumpărat de la Boierul Mihail Furtună, Mare Comis, cu 200 de lei, casa din Ulița Ciobotărească, lângă heleșteul Bahluiului<sup>18</sup>. Nu se amintește în acest document despre destinația acestei clădiri, însă vom găsi referiri în documente ulterioare, care vorbesc despre clădirile școlii ce se afla pe locul cumpărat de Vasile Lupu de la Mihail Furtună.

Jurnalul de călătorie al lui Paul de Alep, din iarna anului 1653, plasează mai bine în spațiu clădirea școlii: „Puțin mai departe, lângă băi, se află marele colegiu, construit de domn pe marginea marelui lac sau eleșteu, crescătorie de pești”<sup>19</sup>.

După ce descrie biserica Mănăstirii, administratorul apostolic Marco Bandini amintește despre școli: „a ridicat și școli în acest claustru, care au ars – nu e anul - în duminica septuagesimei, după cum în anul acesta, 1647, au ars de asemeni alte școli în alt loc în duminica sexagesimei din anul în curs, dar zidurile lor, sub puternica lor boltă, au rămas întregi”<sup>20</sup>.

O altă danie importantă din vremea lui Vasile Lupu pentru școală, în afara celor trei sate, este feredeul din Iași, loc care a constituit subiect de dispute între Mănăstirea Golia și „Trei Ierarhi”, iar mai apoi între „Trei Ierarhi” și Epitropia Școlilor: „Vasile Lupu Voievod dăruiește Mănăstirii Trei Ierarhi feredeul din Iași (1637 septembrie 1 - 1638 august 31)”<sup>21</sup>.

Domnii care i-au succedat lui Vasile Lupu au fost influențați de diferite curente culturale. Despre Gheorghe Ștefan (1653-1658), fost sfetnic al lui Vasile Lupu, știm că

---

<sup>16</sup> A. D. Xenopol, C. Erbiceanu, *Serbarea școlară de la Iași cu ocazia împlinirii a cinci zeci de ani de la înființarea învățământului superior în Moldova, Acte și documente*, Tipografia Națională, strada Alecsandri, Iași, 1885, p. 58.

<sup>17</sup> Gh. Băileanu, *Iașul în secolul al XVII-lea. Evenimentele, bisericile, cultura și arta în timpul domniei lui Vasile Lupu*, în *MMS*, (1968), nr. 1-2, p. 79-80.

<sup>18</sup> Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 308.

<sup>19</sup> Paul de Alep, *Călătoria în Moldova*, în *Călători străini despre Țările Române*, VI, p. 50-51.

<sup>20</sup> Marco Bandini, *Vizitația Moldovei*, în *Călători străini despre Țările Române*, V, p. 328.

<sup>21</sup> *Documente privitoare la Istoria Orașului Iași*, I, Acte interne (1408-1660), editat de Ioan Caproșu și Petronel Zahariuc, Editura Dosoftei, Iași, 1999, p. 352, nr. 269.

oferea importanță învățământului dar își dorea să-i înlăture pe profesorii greci. Conform lui Mihail Avădăni, acest domn a încercat să dea un suflu nou „înlăturându-i pe greci și reintroducând tradiția locală”<sup>22</sup>. Cel mai probabil a existat dorința lui Gheorghe Ștefan de a revigora la Mănăstirea „Trei Ierarhi” o școală după modelul celei înființate de Vasile Lupu<sup>23</sup>. Școala urma să aibă profesori tot de la Kiev. V.A. Urechia afirmă faptul că voievodul „restabilește pre dascălii de la Chiev”<sup>24</sup>. Nu există însă dovezi ale finalizării planului său.

Iliaș Alexandru (1666-1668), la 20 august 1666, întărește mănăstirii „Trei Ierarhi” stăpânirea asupra caselor unde funcționau școala și baia publică: „și de la domnia mea încă am dat și am întărit mănăstirii mai sus scrise a celor Trei Sfinți acele case unde sunt școala și baia ca să fie de la domnia mea dreaptă ocină, cu tot venitul, neclintit niciodată , în veci”<sup>25</sup>.

Același domn, printr-un document din 13 octombrie 1668, confirmă mănăstirii dania făcută de Vasile Lupu, feredeul și școala. Mănăstirea Golia, ctitorie a aceluiași voievod, avea un document de la Ștefăniță Vodă (1659-1661) prin care se prevedea ca jumătate din venitul Feredeului să revină acestui așezământ. Totodată, și Mănăstirea „Trei Ierarhi” deținea un document de danie de la Ștefăniță Vodă, datat un an mai târziu. Iliș Alexandru a stabilit ca această danie să rămână Mănăstirii „Trei Ierarhi”: „Ce am luat domnia mea acel uric de la egumenul și de la soborul din Golia și l-am rupt și l-am dat la mâna egumenului de la Trei Svetitelii, și de acum înainte ca să fie feredeul cu tot venitul mănăstirii Trei Svetitelii și școala”<sup>26</sup>. În anul 1669, la 9 februarie, Gheorghe Duca (1668-1671) întărește Mănăstirii „Trei Ierarhi” feredeul și școala, ca adevărată danie de la ctitori, Vasile Voievod și Ștefăniță Voievod<sup>27</sup>. În anul 1676, domnul Antonie Ruset (1675-1678) întărește Mănăstirii stăpânirea asupra feredeului și a școlii de lângă Bahlui, ca și înaintașii săi, având drept condiție să poarte grija feredeului și a ceasornicului celui mare din clopotnița mănăstirii<sup>28</sup>. Hrisovul lui Duca Vodă din anul 1678 februarie 9, recunoaște feredeul și școala, cu tot venitul, ce este pe ulița Sevastei, aproape de Bahlui, ca aparținând școlii înființate de ctitorii ei, Vasile Vodă și fiul său Ștefan Vodă<sup>29</sup>. Cunoaștem, de asemenea, mențiunea domnului Antioh Cantemir (1705-1707) într-un act din 1706, prin care hotărăște să se dea 120 de galbeni școlii „spre a fi de folos locuitorilor țării Moldovei

---

<sup>22</sup> M. I. Avădăni, *op. cit.*, p. 356-357.

<sup>23</sup> Petronel Zahariuc, *op. cit.*, p. 251.

<sup>24</sup> V. A. Urechia, *Istoria Școlilor de la 1800-1864*, Tomul I, București, Imprimeria Statului, 1892, p. 9.

<sup>25</sup> *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, II, Acte interne (1661-1690), editat de Ioan Caproșu, Editura Dosoftei, Iași, 2000, p. 123.

<sup>26</sup> *Ibidem*, p. 182-183.

<sup>27</sup> *Ibidem*, p. 190.

<sup>28</sup> *Ibidem*, pp. 401-402.

<sup>29</sup> A. D. Xenopol, C. Erbiceanu, *op. cit.*, p. 66.

la învățatura copiilor de boieri și mai ales a copiilor săraci care vor voi să învețe<sup>30</sup>. Astfel, în anul 1707, Academia Domnească de la Iași a fost refondată de Antioh Cantemir, care a continuat tradiția Academiei Vasiliene.

Din cauza unui incendiu puternic, întreg ansamblul școlii a fost distrus: „și au fost acele școale până în zilele lui Mihai Racoviță voievod leat 7232 (1724), și urmând de foc școalele, au rămas locul slobod și pustiu, și au șăzut locul pustiu până în anii la leat 7244 (1 septembrie 1735 – 31 august 1736), iar feredeiele nearzând, au rămas întregi<sup>31</sup>. Școala a fost reorganizată în anul 1736, în timpul domniei lui Grigore II Ghica, care rânduiește aici patru profesori de greacă.

Dintr-un document dat în 28 februarie 1755, aflăm că marele paharnic Ilie Costache încălca locul Mănăstirii „Trei Ierarhi”, acolo unde se afla școala lui Vasile Lupu: „am mers la un loc de casă a sfintei mănăstiri, a Trei Sfetitelor aici, în Iași, care loc este dinaintea feredeului, unde au fost casa de piatră pentru școli, făcută de răposatul Vasilie Vodă ... am pus de au săpat temelie școlii, aceea de piatră, și s-au văzut până unde este temelie<sup>32</sup>. Acest document este foarte important deoarece putem deduce o stare de fapt. Cel mai probabil, clădirile distruse în vremea lui Mihai Racoviță nu au mai fost refăcute, iar școala domnească s-a organizat în clădirile Mitropoliei.

În perioada uneia dintre domniile lui Constantin Mavrocordat (1733-1735; 1741-1743) se hotărăște „să fie la mitropolie, episcopii și în toate mănăstirile dascăli și copii la învățatură fiecare după puțința sa<sup>33</sup>. Se relevă astfel continuitatea învățământului în cadrul școlii domnești, reorganizată de Grigore II Ghica.

Apreciem faptul că școala de la „Trei Ierarhi” s-a desfășurat mai întâi în chiliile mănăstirii, după care, din lipsa de spațiu, datorat aducerii tipografiei și a numărului crescând al elevilor, s-a mutat, cel puțin parțial pe Ulița Ciobotărească.

Maria Magdalena Szekely și Ștefan S. Gorovei, analizând mărturiile lui Paul Beke și Paul de Alep, precum și faptul că la anul 1828, când s-a decis redeschiderea școlii de la „Trei Ierarhi”, s-a avut în vedere anul 1644 ca an al întemeierii școlii, iar sigiliul menționa tot anul 1644, au dedus că „marele colegiu” de la „Trei Ierarhi” a fost zidit în anul 1644<sup>34</sup>.

Data la care colegiul a fost mutat în noul sediu nu este cunoscută. Este posibil ca această mutare să fi avut loc imediat după incendiul amintit de Bandini, din anul 1646.

Un argument pentru continuitatea școlii poate fi chiar și prezența „dascălilor de casă”, sau faptul că o parte din cărțile care s-au descoperit la Academia domnească nu se poate dovedi că nu au aparținut școlii înființate în 1640<sup>35</sup>.

---

<sup>30</sup> A. D. Xenopol, *Istoria românilor*, Iași, 1896, V, p. 614.

<sup>31</sup> M. I. Avădăni, *op. cit.*, p. 366.

<sup>32</sup> *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, II, p. 557.

<sup>33</sup> A. D. Xenopol, C. Erbiceanu, *op. cit.*, p. 70.

<sup>34</sup> Maria Magdalena Szekely, Ștefan S. Gorovei, *Contribuții la Istoria Trei-Ierarhilor*, în *AIIX*, XXX, 1993, p. 435-448.

<sup>35</sup> M. I. Avădani, *op. cit.*, p. 357-358.

Constantin Erbiceanu remarca faptul că „în epoca școlilor grecești, numite academii, constatăm după toată rigoarea științifică, că n-au încetat niciodată de a învăța și românește, deși cultivarea acestei limbi nu era decât o învățătură elementară, adică: de citire, scriere, aritmetică și cântări bisericești”<sup>36</sup>.

Ipoteza pe care o susținea Nicolae Iorga cu privire la momentul închiderii școlii presupunea ca arhimandritul rector Sofronie să nu rămână la Iași după sfârșitul domniei lui Vasile Lupu, care se termină în anul 1653<sup>37</sup>. Potrivit lui Augustin Z.N. Pop, școala s-a închis înainte de sfârșitul domniei lui Vasile Lupu, posibil din cauza unui conflict cu mitropolitul Varlaam, un aprig păstrător al elementului românesc<sup>38</sup>.

Următoare școlii slavonești, poate chiar din timpul lui Vasile Lupu, a fost școala grecească, despre care avem mai multe mărturii în documentele timpului. Încă Dimitrie Cantemir, în *Descrierea Moldovei* menționa că „prin grija acestui domn s-a întemeiat la Iași, pentru întâia oară, o școală grecească și s-a dat poruncă în toate mănăstirile mai mari să se primească călugări greci, care să învețe pe fiii boierilor științele grecești... Tot acest domn a rostuit o tipografie grecească și moldovenească și a pus să se tipărească cărți bisericești și pravile. Așa s-a făcut că s-a putut să se citească în graiul țării, la început evangheliile și scrierile apostolilor, după aceea și toată liturghia”<sup>39</sup>. Mărturia lui Dimitrie Cantemir poate sugera faptul că nu a existat învățământul în limba slavonă, ci a fost întemeiat de la început în limba greacă. Totodată, introduce ideea chemării călugărilor greci pentru luminarea fiilor de boieri în științele grecești. Este incontestabil faptul că învățământul a început în limba slavonă, dar, cel mai probabil, și profesorii greci au fost aduși de Vasile Lupu mai spre sfârșitul domniei sale, aceștia preluând ulterior școala și tipografia.

Constantin Andreescu constata, de asemenea, o formă de continuitate a școlii de la „Trei Ierarhi”: „apărută în 1640, ea s-a menținut cu întreruperi neînsemnate sub forma ruteană, grecească sau românească”<sup>40</sup>. El propune ideea existenței acestei unități de învățământ ca școală semi-universitară, în care se studiau materiile liceale de astăzi, cu adaosuri de studii înalte.

### **Documentul lui Gheorghe Ștefan (2 aprilie 1656)**

În anul 1827 s-a dorit reînființarea școlii publice superioare din Moldova. Dat fiind faptul că Vasile Lupu a înzestrat școala înființată de el cu numeroase danii, acest lucru putea reprezenta un punct de plecare pentru reînființarea școlii.

---

<sup>36</sup> A. D. Xenopol, C. Erbiceanu, *op. cit.*, p. 69.

<sup>37</sup> Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 313.

<sup>38</sup> Augustin Z. N. Pop, *Viața Mitropolitului Varlaam al Moldovei*, în *MMS*, (1957), nr. 10-12, p. 759.

<sup>39</sup> Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei, Postfață și Bibliografie* de Magdalena Popescu, Editura Minerva, București, 1973, p. 286-287.

<sup>40</sup> I. Andreescu, *De la Vasile Lupu la Mihail Sturza*, în „Însemnări Ieșene”, an I, (1936), nr. 10, p. 506.

Conform lui Petronel Zahariuc, legitimarea întregului proces de reînființare a fost reprezentat de un document descoperit de Gheorghe Asachi, datat în 2 aprilie 1656, din vremea lui Gheorghe Ștefan (1653-1658), prin care se reînnoia privilegiul acordat de Vasile Lupu școlii de la „Trei Ierarhi”. Documentul, în rezumat, cuprinde inițiativa lui Vasile Lupu de a construi o școală după modelul Academiei lui Petru Movilă, căreia i-a dat trei sate: Răchiteni, Tămășeni și Iugani, din ținutul Suceava<sup>41</sup>. Arhivistul statului, Gheorghe Asachi, nota: „acest suret al domnului Gheorghe Ștefan Voievod din 7164, aprilie 2, scris în limba sârbiască, posleduindu-să din cuvânt în cuvânt s-au găsit întocmai cu actul trecut în condica cea veche a sfintei Mitropolii, spre care s-au încredințat la 21 luni 839 nr. 35”<sup>42</sup>. Pentru a demonstra veridicitatea documentului, mitropolitul Veniamin Costachi va da mărturie despre faptul că acesta este înscris în condica veche a Mitropoliei.

Prin documentul în cauză, Gheorghe Ștefan face referire la un al document care i-a fost adus de călugării de la Mănăstirea „Sfinții Trei Ierarhi”, ctitorie a lui Vasile Lupu, care „văzând lipsa mare de dascăli bine învățați în țara noastră, fără de care ar fi țara foarte neajutorată și întunecată fără învățătura cărții”, a adus dascăli de la Kiev „să fie spre luminarea minții copiilor țării noastre. Iar pentru aceasta le-a lăsat lor și trei sate, anume Răchitenii și Tămășenii și Iuganii, ca să fie pentru îndestularea și hrana acelor dascăli buni învățători”<sup>43</sup>. Actul a fost înaintat instanțelor de judecată în 1839, când epitropia învățăturilor publice a cerut să fie dusă la îndeplinire hotărârea din 1830, prin care urmau să revină școlii cele trei sate dăruite de Vasile Lupu. În urma unui memoriu adresat lui Mihail Sturza, cele trei moșii, la 29 martie 1846, au revenit epitropiei, împreună cu feredelul<sup>44</sup>.

S-a avut în vedere și autenticitatea acestui document. Nicolae Iorga afirma că „a fost falsificat, de altminteri în scopul de a înzestra cele dintâi școli românești din epoca de regenerare”<sup>45</sup>. Cel care ar fi putut să facă asta ar fi fost chiar Asachi. Acesta a adus mai multe argumente, printre care faptul că domnul nu putea lovi cu atâta asprime în călugării greci. Mănăstirea „Trei Ierarhi” era condusă în vremea lui Asachi de urmașii acelorași greci care, conform documentului amintit, ar fi adus învățământul într-o stare dificilă. Istoricii tind în general spre veridicitatea documentului lui Gheorghe Ștefan; alții nu condamnă eventuala falsificarea a lui Asachi, de altfel, cu scopul nobil de a regenera învățământul din Moldova.

---

<sup>41</sup> Petronel Zahariuc, *op. cit.*, p. 249-250.

<sup>42</sup> I. Minea, L. T. Boga, *Despre cel mai vechiu document în legătură cu școala dela Trei-Ierarhi*, în „Cercetări Istorice”, X-XII, 1934-1936, p. 208.

<sup>43</sup> *Ibidem*, p. 211.

<sup>44</sup> *Ibidem*, p. 212.

<sup>45</sup> N. Iorga, *Istoria bisericii românești*, Ediția a 2-a, București, 1929, p. 308.

Ilie Minea, într-o abordare convingătoare, afirmă: „documentul din 2 aprilie 1646 este autentic, dar reprezintă o reproducere cu greșeli a unui text ... cari copistului din 1836 i-au fost uneori imposibile de descifrat și în general greu de citit”<sup>46</sup>.

### **Gimnaziul vasilian. Reorganizarea învățământului la „Trei Ierarhi”**

Ulterior descoperirii documentului de la Gheorghe Ștefan, în 1827, Asachi înaintează un memoriu către domnitorul Ioniță Sandu Sturdza (1822-1828), prin care cere casele din mănăstirea „Trei Ierarhi” și cele trei sate, pentru a reînființa vechea școală românească.

Contextul politic al înființării gimnaziului vasilian se suprapune peste evenimentele din anul 1821, când cele mai multe dintre puținele instituții de învățământ și-au încetat activitatea, iar cele cu predare în limba greacă, printre care și Academia Domnească, au fost desființate. Totodată, incendiul din anul 1827 a avut drept urmare grăbirea procesului de amenajare a unor spații pentru desfășurarea procesului educativ, atenția îndreptându-se către spațiile din Mănăstirea Golia, dar, din lipsă de timp și bani, s-au reorientat către Mănăstirea „Trei Ierarhi”, unde o parte dintre chilii, deși erau afectate de incendiu, puteau fi reparate.

Vom reda în continuare fragmentul esențial din textul anaforalei emise în 1828 în vederea reînființării școlii: „privind însă între celelalte nenorociri de care s-au cercat orașul acesta, și focul din vara trecută au surpat casa școlii domnești, și neiertându-ne nici veniturile, nici timpul de a putea face acum o nouă zidire, drept de cuviință am socotit, ca în mănăstirea sfinților Trei Ierarhi, anume în casa și pe așezământul învechit al fericitului în veșnica pomenire domnului Vasilie Voievod, unde de când ne aducem aminte a urmat o școală obștească, să se statornicească în acea casă o școală normală și o gimnazie, ambele potrivite cu scopurile noastre și cu trebuința obștii, către care mai în urmă să se adauge un curs de filosofie și pravile... când apoi ar urma la Trei Ierarhi numai școala normală... pentru învățătura limbii românești cu gramatică, caligrafie, catehism, aritmetică...”<sup>47</sup>. Textul anaforalei, pe lângă dorința urgentă de a înființa o școală, ne servește drept mărturie a continuității peste timp a școlii lui Vasile Lupu. Faptul că în memoria colectivă școala obștească de la „Trei Ierarhi” era încă vie, relevă și continuitatea învățământului în cadrul acestei mănăstiri.

Inițiativa a fost primită cu deschidere de autoritățile timpului. În acest sens, este convingător hrisovul lui Ioan Sandu Sturza prin care se hotărăște ca în mănăstirea Sfinților Trei Ierarhi „unde de-a pururea a fost școală pentru învățătura tinerilor, așezată de însuși ctitorul acestei mănăstiri...fără cât de mică întârziere, să se întocmească cu cheltuiala acelei mănăstiri, toată casa ce se află despre amiază-zi a bisericii, pentru ca să fie acum spre așezarea și urmarea învățăturilor, până când se va închipui o mai îndemnatică zidire

---

<sup>46</sup> I. Minea, L. T. Boga, *op. cit.*, p. 215.

<sup>47</sup> Theodor Codrescu, *Uricarul*, III, 1892, p. 35-36.

pentru Academie, iar apoi să slujească pe totdeauna această casă pentru școlile începătoare. Așadar, spre întocmai și nestrămutată urmare, s-a întărit această anafora cu a noastră domnească iscălitură și pecete (Iași, 1828, martie 28)<sup>48</sup>.

Tot anaforaua din 1828 face referire la materiile care se studiau la școala normală: limba română cu gramatica, caligrafia, aritmetica și cu învățături începătoare, iar la gimnaziu, limba latină, iar în limba română se învățau religia, filologia, biografia, logica, retorica, poezia, istoria, matematica, morala, economia pământescă, istoria naturală și arheologia<sup>49</sup>.

Grecii care conduceau mănăstirea s-au opus cu vehemență retrocedării veniturilor de pe cele trei moșii care au fost inițial dăruite școlii înființate de domnitorul Vasile Lupu. Exarhii Mănăstirilor de la Muntele Athos au adresat o plângere generalului Mircovici prin care se arătau nemulțumiți de faptul că din nou tocmita școală a ocupat chiliile mănăstirii, în opinia lor, fără a avea dreptul, și au cerut mutarea acesteia la Mitropolie. Procesul dintre călugării de la Muntele Athos și Epitropia Învățăturilor Publice s-a prelungit până în anul 1846. Grăitoare pentru expunerea noastră este și mărturia lui Gheorghe Asachi din timpul unui examen public: „la cel dintâi examen public la care asista și mitropolitul Veniamin, egumenul grec al mănăstirii s-a înfățișat în miezul acestei adunări spre a arunca anatema contra acestei închipuite uzurpații a drepturilor sale, dar zelul său cel nechibzuit i-a atras îndată o fulgerătoare apoplexie”<sup>50</sup>.

Această încercare de întemeiere a culturii naționale putea să fie năruită de războiul ruso-turc, când s-a dorit transformarea școlii de la „Trei Ierarhi” în spital, inițiativă blocată de Mitropolitul Veniamin. De asemenea, Iașul a trecut prin două epidemii: una de ciumă, care a ținut din 1829 până în aprilie 1830, când au încetat cursurile, și una de holeră, în anul 1831, care a avut drept urmare închiderea școlii<sup>51</sup>.

Teodor Burada vorbea despre înființarea unui cor de muzică vocală europeană, în anul 1831, la școala de la „Trei Ierarhi”, sub bagheta profesorului Paulicec, renumit harpist. Acest cor era frecventat de 22 de elevi din 130 câți avea școala. Aceștia cântau la anumite festivități, acompaniați de profesorul lor<sup>52</sup>.

Un fapt remarcabil consemnat despre școală este acela că la ceremonia de absolvire participau domnul și/sau mitropolitul<sup>53</sup>.

---

<sup>48</sup> *Ibidem*, p. 33-34; A. D. Xenopol, C. Erbiceanu, *op. cit.*, p. 121; Adriana Radu, *Considerații privitoare la deschiderea Gimnaziului Vasilian*, în „*Historia Universitatis Iassiensis*”, IV, 2013, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, p. 41.

<sup>49</sup> A. D. Xenopol, C. Erbiceanu, *op. cit.*, p. 122.

<sup>50</sup> *Ibidem*, p. 122.

<sup>51</sup> *Ibidem*, p. 127.

<sup>52</sup> Teodor Burada, *Calendar musical pe 1887*, p. 33, *apud*. A. D. Xenopol, C. Erbiceanu, *op. cit.*, p. 122.

<sup>53</sup> A. D. Xenopol, C. Erbiceanu, *op. cit.*, p. 131.

Pentru a scoate în evidență ideea că Gimnaziul Vasilian continuă tradiția Colegiului Vasilian, instituție de învățământ înființată de către domnitorul Vasile Lupu la 9 mai 1640, fondatorii au comandat și un sigiliu, de altfel de neapărată trebuință, având ca emblemă porumbelul Duhului Sfânt și ochiul lui Dumnezeu, cu inscripția „1828. Sigiliul Gimnaziei Vasiliene urzite la 1644”<sup>54</sup>.

Către sfârșitul anului 1834, principele Mihail Sturza, pentru că se simțea mai de demult nevoia unei școli superioare pentru cei care absolveau gimnaziul vasilian și pentru a nu se pierde un semestru din cauza întârzierii construirii noii clădiri, hotărâște începerea cursurilor tot în vechea clădire. Gimnaziul se va muta ulterior la Academia Mihăileană, la școala Vasiliană rămânând numai „învățăturile elementare” și cele „normale”. Prin urmare, Academia Mihăileană și-a început activitatea tot în chiliile Mănăstirii „Sfinții Trei Ierarhi”.

Se pune problema anului în care a fost desființat învățământul de la „Trei Ierarhi”. După opinia lui N. Grigoraș, când a început restaurarea bisericii și a sălii gotice, în anul 1891, școala a fost mutată din incinta mănăstirii, fiind dărmate toate clădirile care au adăpostit instituția de învățământ<sup>55</sup>.

Promotoare a educației superioare în Moldova, Academia Vasiliană reflectă până în zilele noastre aspirațiile înalte ale voievodului ctitor și ale Sfântului Varlaam, Mitropolitul de atunci al Țării Moldovei.

#### THE MONASTERY OF „THREE HIERARCHS” – PROMOTER OF HIGHER EDUCATION IN MOLDOVA. VASILE LUPU'S ACADEMY

(Abstract)

*The books printed in the language spoken by the people, the development of the literary language, the spirit of national unity, the remarkable initiative of organizing an educational institution, its operation according to the model of the Kiev academy, the subjects that were studied, the countless personalities that passed through its threshold, regardless of the forms it took over time, as well as the unparalleled impact it had on raising the level of education and culture, make the "Holy Three Hierarchs" monastery in Iasi a promoter of culture and spirituality not only in Moldova, but throughout the territory inhabited by Romanians.*

*The Vasilian Academy or the School from the "Holy Three Hierarchs" Monastery represents a chapter in the life of Moldova that needs to be studied and brought back to attention. The ravages of time did not allow the development of an institution with*

---

<sup>54</sup> Adriana Radu, *op. cit.*, p. 42.

<sup>55</sup> Nicolae Grigoraș, *Biserica Trei Ierarhi*, Editura Meridiane, București, 1968, p. 8.

*uninterrupted development, but during the periods in which it functioned, it amazed the vision of the founders, reflecting their aspirations for a higher level education.*

*The ruler's and the metropolitan's concern for building a cultured society materialized over time through the formation of personalities who marked the country's history.*